

УДК 37.013(477)

DOI:

Галина Білавич, доктор педагогічних наук, професор
кафедри педагогіки початкової освіти
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ДОШКІЛЛІ (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)

У статті здійснено аналіз ідей українських педагогів кінця XIX – першої третини XX ст. щодо створення розвивального середовища для дітей дошкільного віку, актуалізовано продуктивний досвід українського приватного дошкільля в Західній Україні, який сьогодні може слугувати для організації ефективного розвивального простору в закладах дошкільної освіти. Розвивальні освітні середовища дитячих садків, захоронок, осель, “півосель” сприяли підготовці дітей до навчання в школі, розвитку їхніх творчих здібностей, забезпечували становлення власної індивідуальності.

Ключові слова: розвивальне середовище; українські дошкільні заклади; діти; дитячі садки; підготовка до школи; розвиток дитини.

Рис. 2. Літ. 15.

Halyna Bilavych, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogy of Primary Education Department, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ORGANIZATION OF DEVELOPMENT EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR CHILDREN IN UKRAINIAN PRIVATE PRESCHOOL STUDYING (end of XIX – 30s of XX century)

The article analyzes the ideas of Ukrainian teachers of the late XIX – first third of the XX century regarding the creation of a development environment for preschool children. The productive experience of Ukrainian private preschool in Galicia, which today can serve to organize an effective development space in preschool education institutions, is actualized.

In the late XIX – in the 30's of the XX century in Galicia, a system of Ukrainian private educational institutions was established, founded by Ukrainian public societies (Ukrainian Pedagogical Society “Ridna Shkola”, Union of Ukrainian Women, “Ukrainska Zakhoronka”, Society of Holiday Homes, “Silskyi Hospodar”, etc.), etc. The system of Ukrainian private preschool was represented by three types of institutions. In the so-called burial grounds (worked all year round), kindergartens (worked in the summer; for example, in 1938, there were 22,100 children in 605 hubs), the so-called houses, semi-villages (usually created in mountainous and rural areas for rehabilitation of children) Ukrainian teachers created a development educational environment for preschoolers. The development of educational environments for kindergartens, burial grounds, homes, “semi-villages” contributed to the preparation of children for school, the development of their creative abilities, provided the formation of their own individuality. As early as 1896, handicrafts were added to the educational programs of Ukrainian private preschools to cultivate a love of work, to accustom the child to order, domestic self-service, hard work, to educate the basics of economic culture, to prepare for practical life. Handicrafts were combined with conversations about the environment, games, entertainment. Study tours were an important means of creating a development educational environment for preschool children in the Ukrainian private preschools of the studied period. The rest of urban children in the summer “semi-villages” in Korshevo (Kolomyia region), Mylovannia (Tovmach region), in Prykarpattya, and other mountainous areas where Ukrainian agricultural educational institutions operated, had a great educational effect.

Keywords: developing environment; Ukrainian preschool institutions; children; kindergartens; preparation for school; child development.

Постановка проблеми. Інновації, сьогодні впроваджували в дошкільня та початкову ланку освіти України, актуалізують пошук ефективних форм і методів організації якісного розвивального середовища для дітей. У цьому контексті продуктивним може стати досвід українських освітян (теоретиків і практиків) кінця XIX – початку XX ст., які за умов бездержавності зуміли створити систему української приватної освіти, яка спрямовувала на

всебічний розвиток особистості дитини, готувала її до практичного життя. Ці напрацювання за умов творчого використання можуть бути перспективними в процесі реформування української школи та випрацювання нових підходів щодо створення розвивальних середовищ для дітей дошкільного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення здобутків українських науковців засвідчує, що окремі аспекти історичного досвіду

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ДОШКІЛЛІ (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)

організації та функціонування розвивального середовища для дітей дошкільного віку в Україні кінця XIX – першої половини XX ст. є предметом пошуків багатьох дослідників (Л. Артемової, А. Бубіна, Т. Головань, Г. Іванюк, Я. Матюшинець, З. Нагачевської, С. Попиченко, Г. Реґо, А. Січкара, Н. Туренко, І. Улюкаєвої та ін.), однак, проблема організації розвивального освітнього середовища для дітей в українському приватному дошкільлі, зокрема на Західній Україні, у визначених хронологічних межах не була предметом цілісного дослідження.

Мета статті – проаналізувати ідеї українських педагогів кінця XIX – початку XX ст. щодо створення розвивального середовища для дітей дошкільного віку, актуалізувати продуктивний досвід українського приватного дошкільля в Галичині, який сьогодні може слугувати для організації ефективного розвивального простору в закладах дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. За умов перебування у складі різних державно-політичних утворень функціонуючі на західноукраїнських землях офіційні освітні системи кінця XIX ст., не могли задовольнити культурно-освітніх запитів та інтересів корінного етнічного населення, тому значні зусилля української спільноти були зосереджені на створенні національної за змістом альтернативної системи освіти, яка діяла в межах офіційної нормативно-правової бази, однак мала приватний характер, тож користувалася деякою автономією та свободою добору методів, форм, засобів організації навчально-виховного процесу. Вона розвивалася зусиллями громадських культурно-освітніх, педагогічних, жіночих, молодіжних організацій, за підтримки національних фінансово-економічних установ та всієї громадськості.

Струнка розгалужена система альтернативної освіти, що складалася із дошкільля, народних,

середніх, фахових шкіл та інших навчально-виховних закладів, була сформована в останній третині XIX – у 30-х рр. XX ст. лише в Галичині (наприкінці XIX – на початку XX ст. на Буковині українські громадські товариства організували національні навчальні заклади, на Волині за міжвоєнного двадцятиріччя діяло декілька українських приватних шкіл) (про це більш докладно – у нашій публікації [2]). Її основу становили приватні освітні заклади створеного 1881 р. Руського товариства педагогічного (РТП) (згодом назву товариства змінено на “Українське педагогічне товариство”, а з 1926 р. офіційно стало називатися УПТ “Рідна школа”), загальна чисельність яких на середину 1930-х рр. досягла 367 із майже 21 тис. дітьми [3, 123]. А станом на 1938 р. унаслідок реформування системи освіти та колонізаційної політики в школах УПТ навчалися 10 100 дітей (рис. 1), зокрема, в 33 народних школах (у тому числі й “збірних лекціях”) навчалися 6 100 учнів, у 12 гімназіях та 11 гімназіях – 2 500 юнаків та дівчат, у 15 фахових школах – 1 500 учнів [3, 123]. Звісно, що це був малий відсоток (5 %) від загальної кількості учнів, які відвідували державні навчальні заклади.

На Буковині, Волині, Закарпатті приватна освітня система не мала такої цілісності, довершеності, позаяк складалася з окремих установ, що діяли періодично.

Важливою особливістю дошкільля як складника української приватної системи освіти стало те, що його розвиток забезпечували не лише УПТ “Рідна школа”, а й інші українські громадські організації, передусім жіночі (Союз українок, ін.) та спеціалізовані – “Українська захоронка”, Товариство вакаційних осель тощо. Це створювало добре підґрунтя для організації розвивального освітнього середовища для дітей, якому слугувало використання широкого арсеналу

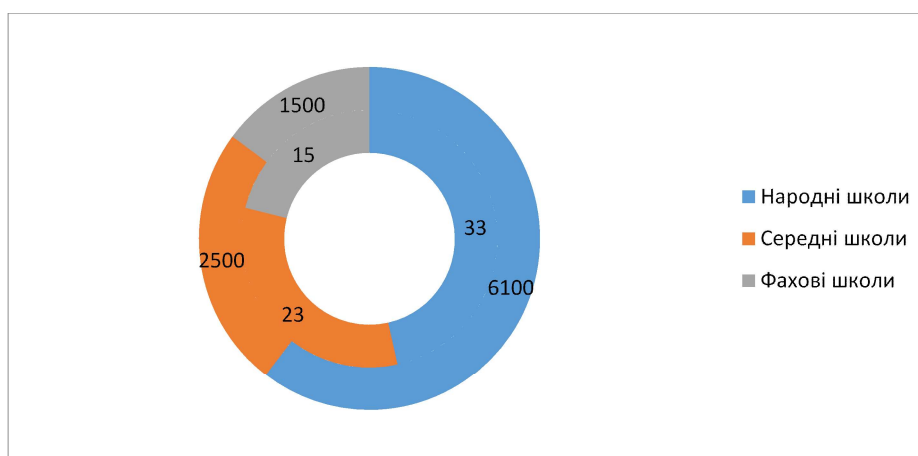

Рис. 1. Кількість дітей, які навчалися в українських приватних школах (1938 р.)

ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ДОШКІЛЛІ (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.)

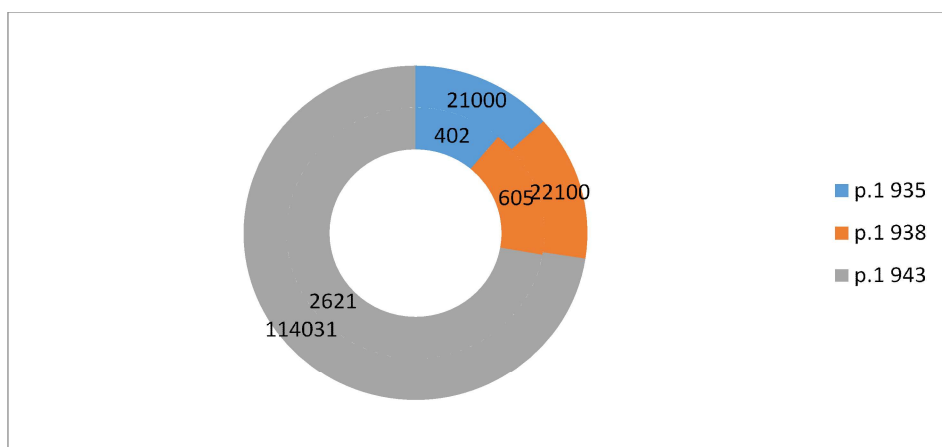
методів, форм, засобів національного виховання дітей, зокрема й формування їх господарської культури, підготовки до практичного життя. Актуалізації цих завдань сприяло загострення соціальних проблем, пов'язаних з високим рівнем смертності, травматизму та необхідністю збереження здоров'я, зокрема через незадовільні санітарно-гігієнічні умови перебування українських дітей.

Систему українського приватного дошкілля в Галичині представляли три типи закладів. Чисельність т. зв. захоронок (стаціонарних дитячих садків, перший з яких засновано 1892 р. о. К. Сілецьким у с. Жужелі Сокальського повіту, що на Львівщині) на 1935 р. досягла 10, тож вони не могли забезпечити належної опіки і виховання маси українських дітей. Цю прогалину мали компенсувати сезонні дитячі садки (рис. 2),

дошкіллі, з іншого, – позбавляло будь-якої допомоги з боку держави.

За досліджуваного періоду західноукраїнські педагоги не випрацювали якоїсь цілісної програми щодо підготовки дітей до школи, практичного життя, усебічного розвитку, однак вони розуміли значущість цієї проблеми та залишили цікаві думки щодо її розв'язання. Зокрема, український педагог, письменник, громадський діяч К. Малицька закликала наповнити діяльність українських дошкільних закладів “новим змістом”, щоб не лише “вберегти маленьких дітей від моральних і фізичних шкод”, а й привчити їх порядку та працювати “вже змалку власними силами”. У цьому педагог вбачала одну з ключових засад “збереження української дитини для української нації” [9].

Так само й С. Русова в галицькій пресі

**Рис. 2. Динаміка розвитку українського приватного дошкілля
(наприкінці 1930 – на початку 1940-х рр.)**

кількість яких того ж року сягнула позначки 402 [1, 103], напередодні Другої світової війни (1938) у Галичині було 605 дитячих садків із 22 100 дітьми [10, 45].

Важливо зазначити, що національний характер українського дошкілля зберігався за доби німецького режиму, коли в 70 % українських сіл працювали сезонні (2 621 для 11 4031 дітей) та постійні (428 для 42 000 дітей) виховні заклади, якими було охоплено 60 % українських дітей дошкільного віку [14]. Сезонні садки зазвичай діяли з пізньої весни та влітку в сільській місцевості, а для оздоровлення міських дітей організували т. зв. виховні півоселі. Згідно з польським законодавством, вони мали статус “опікунських закладів”, тож не підпорядкувалися органам управління шкільництвом [15, 327]. Це, з одного боку, давало певну свободу дій в організації освітнього середовища й виховного процесу в

доводила, що важливою передумовою збереження фізичного здоров'я та забезпечення належного розвитку дитини має стати виховання “добрих звичок до праці” [12]. В унісон з ними і педагоги Закарпаття радили виховний процес у дошкільних закладах максимально наблизити до життя, ураховувати принцип природовідповідності та залучати дітей до “посильної праці”, яка має входити до “обов'язкових занять”. Покликаючись на досвід зарубіжних колег, та за відсутності спеціальних засобів навчання, вони закликали активно використовувати “підручні матеріали” (кору, горіхи тощо), які є “близькими і зрозумілими” дітям [3, 125].

У процесі розробки навчально-виховних розвивальних програм для дошкільних закладів українські освітяни активно використовували й намагалися творчо поєднати дещо відмінні між собою педагогічні концепції Ф. Фребеля та

М. Монтесорі з традиціями національної етнопедагогіки. Так, члени жіночого гуртка при філії РТП у Тернополі ще 1896 р. запровадили до освітніх програм українського дошкілля ручні роботи, завдання яких полягало у тому, щоб виховати любов до праці, привчати дитину до порядку, побутового самообслуговування, посиленої трудової діяльності [13, 30–31]. Ось окремі кроки щодо створення розвивального середовища для дітей в українському дошкіллі. Педагоги пропонували ручні роботи поєднувати з бесідами про довкілля, іграми, забавами, де, зважаючи на відсутність спеціальних засобів навчання, як підручний матеріал рекомендували використовувати камінці, прутики, фрукти, овочі тощо. Радили активно застосовувати на заняттях традиції господарювання українців, щоб, до прикладу, діти самі мочили в річці льон та коноплі, сушили їх, терли; із залишків пряжі виготовляли нитки, шнурки тощо [11]. Про зміст і значення формування господарської культури в системі дошкільного виховання української дитини свідчить концептуальна стаття, розміщена в березневому 1938 р. номері часопису “Діло”. Три з-поміж восьми визначених у ній “наріжних уміlostей” дошкільника безпосередньо стосувалися знань і умінь у цій ділянці: “3) Нехай дитина уміє бути пожиточна. Доручіть їй легку домашню працю... 5) Нехай пряче (прибирає. – Г. Б.) сама за собою. По забаві нехай за собою поскладає забавки. Коли щось їй поломиться, не сваріть на неї, а використайте момент, щоб дитині показати, як це можна направити... 7) Нехай любить порядок. Навчіть дитину саму чесатися, витирати ніс чи зав’язувати шнурівки...” [8]. Отож самообслуговування – “уміння давати собі раду” – мало стати відправною позицією для привчання дитини до щоденної сумлінної праці, підготовки до життя.

Цікаві до сьогодні думки щодо підготовки дітей до участі в різних урочистих заходах висловила 1939 р. у часописі “Діло” відомий педагог і просвітницький діяч, одна із провідниць українського жіночого руху Х. Кононенко. Вона, зокрема, стверджувала, що діти самі повинні готуватися до таких заходів (чистити одяг, взуття тощо). А матері повинні зодягати їх відповідно до складу учасників дійства: “не давати ...шовкових убранок чи сорочинок ані хлопцям, ані дівчатам. Нехай ті шовкові убранка чи навіть вишиті сорочки... вбирають діти при нагоді, коли вони є в товаристві рівних собі маєтково дітей. Це викликає непотрібно заздрість і виріжнення одної дитини з-поміж інших”. Дотримання таких “зауваг” має стати

“свідомством нашої культури і єдності” [7]. Тут порушено надзвичайно важливий морально-етичний аспект виховання особистості, який залишався актуальним і сьогодні. За будь-якого рівня статків (будучи “заможним газдою” чи “бідним хлопом”) дитина не повинна цим хизуватися, тим більше зневажати “злидарів”, позаяк такі пихатість і зневага викликають напругу, розколюють національну спільноту, яка повинна зберігати єдність, щоб спільними силами піднести загальний добробут [7].

Аналіз звітів, репортажів, інших матеріалів [5; 6; 8; 10; 11; 13; 14; ін.] про функціонування різних типів українських приватних дошкільних закладів дає підставу стверджувати, що в їхній виховній системі посідали помітне місце елементи педагогіки виховання господарської культури. Це насамперед знаходило прояв у привчанні дітей до самодисципліни, самообслуговування, а також ощадності, бережливого ставлення до майна. Під наглядом вихователюк малюки самі прибирали приміщення та подвір’я навколо них.

Важливим засобом створення розвивального освітнього середовища для дітей дошкільного віку в українському дошкіллі досліджуваного періоду стали навчальні екскурсії (“прогульки”). Для вихованців дитячих садків і “півосель” (найбільше їх було у Львові) улаштовували постійні екскурсії в довколишні поля, сади, пасіки, подекуди й селянські господарства, кузні, навіть майстерні, де діти знайомилися з технологіями вирощування сільськогосподарських культур, різними видами промислів тощо. Під час “прогулок на природу” малюки збирали матеріал (жолуді, трави, лозу, глину тощо), які потім використовували на заняттях з ручної праці. У багатьох дошкільних закладах розвивалося квітництво, садівництво, а подекуди й городництво: діти вчилися садити квіти, доглядати за ними, спостерігали, як вирощують городину, садовину й самі брали посильну участь у цьому процесі.

Великий педагогічний ефект мав відпочинок міських дошкільників у літніх “півоселях” у Коршеві (Коломийщина), Милованні (Товмаччина), інших місцевостях, де діяли українські сільськогосподарські навчальні заклади. Доступні матеріали засвідчують існування тісних зв’язків між ними. Діти мали нагоду постійно стежити за тим, як вирощують сільськогосподарські культури, доглядають свійські тварини, “ходять за садом” тощо. При цьому саме вирощені на “зразково ведених” господарствах агрономічних шкіл продукти доставляли в “півоселі” для “відживлення” (оздоровлення. – Г. Б.) малюків [4]. Упродовж 34 років близько 100–140 дітей

кожного літа набиралися сил, здоров'я та пізнавали особливості сільської праці в Милованню та Коршеві. Розпорядок їхньої роботи був до певної міри узгоджений із ритмом сільськогосподарського виробничого процесу, адже діти чи не кожного дня відвідували поля, сади, городи. Для багатьох із них це був перший досвід такого пізнання, який укарбувався у пам'яті на все життя [3, 128].

Результати виховної роботи відображають т. зв. прикінцеві пописи – урочисті заходи, що становили своєрідні звіти знань, умінь, навичок, які діти здобували влітку чи протягом року, перебуваючи відповідно в дитячих садках, “півоселях” та захоронках. Громадські та освітянські часописи друкували безліч звітів та репортажів про зміст і перебіг таких подій [1, 105–106; 3, 127, 601–602]. У них брали участь від 15–20 до 600 малюків, як, до прикладу, на “величному” з’їзді, улаштованому товариством “Українська захоронка” в липні 1938 р. для вихованців 10 львівських “півосель”. Вони були просякнуті національно-патріотичним духом і при цьому містили результати всебічного розвитку особистості, що було відображено у виставках дитячих ручних робіт та сценічних виставах, концертних програмах, які ілюстрували епізоди життя українців та виконання пов’язаних з ним пісенних творів, віршованих композицій, танків тощо. Саме такі “прикінцеві пописи” зміцнювали у середовищі селянства розуміння значення та необхідності всілякої підтримки розвитку українського дошкілля, бо, як засвідчує обговорення цієї проблеми на сторінках української преси, такого роду суспільні заклади, з одного боку, вивільняли їх час і сили для продуктивної праці, а з іншого, під опікою фахових педагогів забезпечували всебічне формування їх характерів, пізнання дошкілля і суспільного життя, готували до подальшого навчання [3, 128; 5; ін.]. Особа виховательки українського дошкілля забезпечувала ефективність розвитку дітей, підготовку їх до школи та практичного життя, від неї великою мірою залежало створення та функціонування розвивального середовища для малюків.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, попри те, що українські приватні дошкільні заклади охоплювали національним вихованням не всіх українських дітей, у їхніх стінах активно відбувалося формування розвивального середовища, яке не тільки забезпечувало розумовий розвиток дитини, а й створювало умови для здоров’язбереження, усебічного розвитку, фізичного зростання, сприяло формуванню елементів господарської культури дітей, підготовці їх до життя, дошкільників

привчали до самодисципліни, самообслуговування, ощадності, бережливого ставлення до майна, прибирання приміщення, подвір’я, на заняттях з ручної праці діти вчилися садити квіти і доглядати за ними, спостерігали, як вирощують городину, садовину й самі брали посильну участь у цьому процесі. Ці розвивальні освітні середовища дитячих садків, захоронок, осель, “півосель” здійснювали підготовку дітей до навчання в народній початковій школі, слугували розвитку їхніх творчих здібностей, забезпечували становлення власної індивідуальності. Цей досвід заслуговує на увагу сучасних науковців, педагогів, організаторів дошкільної освіти. Перспективами подальших наукових розвідок є дослідження розвивального середовища для дітей молодшого шкільного віку в навчальних закладах УПТ “Рідна школа”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білавич Г., Савчук Б. Товариство “Рідна школа” (1881–1939). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 210 с.
2. Білавич Г., Савчук Б. Українські освітні товариства в Західній Україні у 20–30 рр. XX ст. *Молодь і ринок*. 2012. № 7. С. 8–13.
3. Білавич Г. Теорія і практика виховання господарської культури учнів та дорослих у Західній Україні (друга половина XIX – середина 40-х років XX ст.). Івано-Франківськ: НАІР, 2015. 740 с.
4. Герасимович І. Українські дитячі півоселі у Львові. *Рідна Школа*. 1934. 1 вересня. Ч. 17. С. 244–247.
5. Діточі садки. *Рідна Школа*. 1932. 15 жовтня. Ч. 19–20. С. 274; 1938. 1 травня. С. 134; 10 жовтня. С. 270.
6. Іванюк Г., Матюшинець Я. Педагогічні ідеї та практики функціонування розвивальних середовищ у народних дитячих садках і дитячих притулках на теренах України (1899–1910). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених*. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2021. № 1 (36). С. 294–301.
7. Кононенко К. Кілька слів до матерей з нагоди “Свята Молоді”. *Діло*. 1939. 9 червня.
8. Лю-Ко. Що ваша дитина повинна знати і робити. *Діло*. 1938. 3 березня.
9. Малицька К. Починаймо будувати від основ. *Громадський Вісник*. 1922. Ч. 55. С. 7–8.
10. На власних силах. Звідомлення головної управи Рідної Школи про працю і стан товариства “Р.Ш.” за час від 1 вересня 1937 до 31 серпня

1938. Львів: накладом т-ва “Рідна Школа”, 1939. 183 с.

11. Олесків-Федорчак С. Українська Захоронка. В 25-і роковини Товариства “Українська захоронка”. Львів: Українська Захоронка, 1927. С. 22–25.

12. Русова С. Роля жінки у дошкільному вихованні. *Рідна Школа*. 1937. 15 березня. Ч. 6. С. 84–86.

13. Sprawozdane z діяльности віділу Філії Товариства педагогічного в Тернополи за час від 1 грудня 1895 до січня 1896. *Учитель*. 1896. Ч. 20. С. 30–31.

14. Шкільництво. *Вісті УЦК*. 1943. Ч. 4 (42). С. 26; Ч. 8 (46). С. 18.

15. Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznie. Nr. 92, poz. 726. Dz. U.R. P. Warszawa, 1923. 356 s.

REFERENCES

1. Bilavych, H., & Savchuk, B. (1999). *Tovarystvo “Ridna shkola” (1881–1939)* [Society “Native School” (1881–1939)]. Ivano-Frankivsk, 210 p. [in Ukrainian].

2. Bilavych, H., & Savchuk, B. (2012). *Ukrainski osvitni tovarystva v Zakhidnii Ukraini u 20–30 rr. XX st.* [Ukrainian educational societies in Western Ukraine in the 20-30s of the twentieth century]. *Youth & market*, No. 7, pp. 8–13. [in Ukrainian].

3. Bilavych, H. (2015). *Teoriia i praktyka vykhovannia hospodarskoi kultury uchniv ta doroslykh u Zakhidnii Ukraini (druha polovyna XIX – seredyna 40-kh rokiv XX stolittia)* [Theory and practice of economic culture of students and adults in Western Ukraine (second half of the nineteenth – mid-40s of the twentieth century)]. Ivano-Frankivsk, 740 p. [in Ukrainian].

4. Herasymovych, I. (1934). *Ukrainski dytiachi pivoseli u Lvovi* [Ukrainian children’s semi-villages in Lviv]. *Native School*, 1 September, part. 17, pp. 244–247. [in Ukrainian].

5. Ditochi sadky [Kindergartens]. (1932). *Native School*, 15 October, part.19–20, p. 274; (1938). 1 May, pp. 134; 10 October, p. 270. [in Ukrainian].

6. Ivaniuk, H., & Matiushynets, Ya. (2021). *Pedahohichni idei ta praktyky funktsionuvannia rozvyvalnykh seredovyshch u nar odnykh dytiachykh*

sadkakh i dytiachykh prytkakh na terenakh Ukrainy (1899–1910) [Pedagogical ideas and practices of the functioning of the developing environment in kindergartens and children’s shelters in Ukraine (1899–1910)]. *Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers*, No. 1 (36), pp. 294–301. [in Ukrainian].

7. Kononenko, K. (1939). *Kilka sliv do materei z nahody “Sviata Molodi”* [A few words to mothers on the occasion of “Youth Holiday”]. *Dilo*, 9 June. [in Ukrainian].

8. Liu-Ko. (1938). *Shcho vasha dytyna povynna znaty i robyty* [What your child needs to know and do.]. *Dilo*, 3 March. [in Ukrainian].

9. Malytska, K. (1922). *Pochynaimo buduvaty vid osnov* [Let’s start building from scratch]. *Public Bulletin*, part. 55, pp. 7–8. [in Ukrainian].

10. *Na vlasnykh sylakh. Zvidomlennia holovnoi upravly Ridnoi Shkoly pro pratsiu i stan tovarystva “R.Sh.” za chas vid 1 veresnia 1937 do 31 serpnia 1938* [On their own. Report of the Main Board of the Native School on the work and condition of the company “R.Sh.” for the period from September 1, 1937 to August 31, 1938]. Lviv, 183 p. [in Ukrainian].

11. Oleskiv-Fedorchak, S. (1927). *Ukrainska Zakhoronka* [Ukrainian Burial Society]. Lviv, pp. 22–25. [in Ukrainian].

12. Rusova, S. (1937). *Roля zhinky u doshkilnomu vykhovanni* [The role of women in preschool education]. *Native School*, 15 March, part. 6, pp. 84–86. [in Ukrainian].

13. *Spravozdanie z diialnosti vydilu Filii Tovarystva pedahohichnoho v Ternopoly za chas vid 1 hrudnia 1895 do sichnia 1896* [Report on the activities of the branch of the Branch of the Pedagogical Society in Ternopil for the period from December 1, 1895 to January 1896]. *Teacher*, part. 20, pp. 30–31. [in Ukrainian].

14. *Shkilnytstvo* (1943). [Schooling]. *News UTsK*, part. 4 (42), p. 26; part.8 (46), p. 18. [in Ukrainian].

15. Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznie (1923). [Ustav of August 16, 1923 on social oppression]. Nr. 92, poz. 726. Dz. U.R. P. Warszawa, 356 p. [in Poland].

Стаття надійшла до редакції 16.06.2021

“Спілкуючись з дитиною, завжди дотримуйтесь кращих манер – пропонуйте їй те краще, що є в вас самих”.

Марія Монтессорі
італійський педагог, лікар, філософ

